

KAZY FERENC JEZSUITA POÉTA – ÉS TÖRTÉNETÍRÓ

TÓTH SÁNDOR ATTILA

ABSZTRAKT: A barokk tudományosság egyik fellegrárának mindenképpen a *litterae*-nek (tudománynak, legalábbis tudományfokozatnak) tartott poézis és a történetírás tekinthető. A jezsuiták pályája a *studia humanitatis* rendszerében a rétorika vagy a poétika oktatásával kezdődött, így maguk is jártasak voltak a *latin humanitas* poétikai rendszerében. Innen a humán tudományok művelésében általában a történettudomány felé vezetett tudományos pályájuk. Jó példa erre Pray György is, aki kiséposzai és solymászatról írt tankölteménye mellett a kritikai történetírást művelte.

Pray előtt is szép számú, az övéhez hasonló pályát befutott jezsuita tudóst ismerünk, olyan történetírókat, akiknek munkásságát érdemes lenne egybefoglalni a 18. századi jezsuita történetírás történeteként. Ide tartozik Kazy Ferenc (1695–1759) jezsuita atya is (valamint testvére, Kazy János [1686–1759]), akinek ismertek voltak a korban poétai, de még inkább történeti művei. Szerencsére, nem ismeretlen név a szakirodalomban: Szörényi László egy költői művevel, Borián Elréd pedig történeti műveivel, különösen azok Zrínyi-képével foglalkozott. Előadásunk (valamint írásos tanulmányunk) alakjával, megítélésével, poétai és történetírói műveivel foglalkozna, kiemelve még nem tárgyalt poétai munkáját, valamint történetírásában néhány korszakleírásával foglalkozna.

KULCSSZAVAK: jezsuita történetírás és történetírók, Kazy Ferenc, Kazy költészete és történetírása, Wesselényi-összeesküvés, Szécsi Mária

A következőkben Kazy Ferenc jezsuita poétáról és (főként) történetíróról közlünk egy rövid tablót, amelyben a kétségkívül érdekes életművet a következőkben újragondolhatjuk s megkereshetjük méltó helyét történetírásunk (és a jezsuita történetírás) történetében.

Pál apostoltól tudjuk (Cor. 1. 13. 9.), hogy „tudásunk csak töredékes” („Ex parte enim cognoscimus”). Különösen így van ez a 18. századi jezsuita történetírással és történetírókkal kapcsolatban: ismerjük nevüket, műveik címét, azok részleteit (tudásunk tehát töredékes), nem ismerjük viszont teljes életművüket, egymáshoz való viszonyukat stb., amit történetírásuk története pótolhatna.

Jelen írásunkban is ilyen történetíróról van szó, a jezsuita poétáról és történetíróról, Kazy Ferencről (1695–1759), akinek neve nem ismeretlen a 20–21. századi kutatástörténetben. Poétai törekvéseiről Szörényi László adott számot, a *Fasti Hungariae* című művét ismertette⁹, történetírói munkásságát is érintve pedig Borián Elréd közölt rövid összefoglalót Kazy Zrínyi-képének vizsgálata kapcsán.¹⁰ Mindketten hasznos információkat közöltek, de tudásunk töredékes maradt róla, amit majd írásunk sem tud feloldani. Célkitűzésünk, hogy körvonalazva a jezsuita történetírás története megírásának szükségességét, költői és történetírói törekvéseiről némi öszszképet adjunk.

Életéről és műveiről (röviden): a jezsuita történetírás

A piarista Horányi Elek mutatja be *Memoria Hungarorum*-ában (Viennae, 1776) röviden tevékenységét, majd Szinnyei József írói lexikonjában,¹¹ de bekerült az Új magyar irodalmi lexikon szócikkei közé is élete, ahol a következőket olvassuk: „Kazy Ferenc, garamvezekényi (Léva, 1695. ápr. 7.–Pozsony, 1759. jún. 11.): költő, történetíró. Nagyszombati, grazi és bécsi tanulmányai után a jezsuita rend mo.-i iskoláiban tanított. 1737-ben a bécsi Pázmáneum rektora, 1738-tól Trencsénben, Pozsonyban és Sopronban házfőnök, 1743-ban és 1748–49-ben a nagyszombati Collegium Rubrorum igazgatója. Tizenkét elégiából álló *Fasti Hungariae* (Kassa, 1721) c. művének tárgya a magyar történelem és a magyar nép sajátosságai. *Svasoriae regum Hungariae* (Nagyszombat, 1728) c. művében tizenkét magyar királyról elmélkedik Szent Istvántól Szapolyai Jánosig. Szépirói munkásságánál jelentősebb történetírói tevékenysége. Első történeti műve Koháry István országbíró életrajza (*Posthuma memoria [...] Stephani Koháry, uo., 1732*). Istvánffy Miklós Históriajának folytatásaként, Timon

9 Szörényi László: Kazy Ferenc: *Fasti Hungariae* című elégikus eposza mint a XVIII. századi magyarországi neolatin költészet kiemelkedő alkotása. In: Felföldi Szabolcs (szerk.): *ABHIVADANA. Tanulmányok a 60 éves Wojtilla Gyula tiszteletére.* [SZTE Ókortörténeti Tsz.], Szeged, 2005. 309–316.

10 Borián Elréd: *Zrínyi Miklós a pálos és jezsuita történetírás tükrében.* [Pannonhalmi Főapátság], Pannonhalma, 2004. 185–208.

11 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, V. MTA, Budapest, 1897. 1303–1306.

Sámuel kéziratának felhasználásával megírta a 17. sz. történetét (*Historia Regni Hungariae* [...], 1–3., uo., 1737–1749). A nagyszombati egyetem első száz évét összegző munkájában Tolvay Imre egyetemtörténetét egészítette ki (*Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu*, uo., 1737).¹²

E szócikkből is kiviláglik a jezsuita történetírás *szöveve*, ugyanis Borián tanulmánya testvérét, Kazy Jánost (1689–1759) – rá még visszatérünk –, maga a szócikk pedig Istvánffy Miklós (1538–1615) históriájának (*Historia Regni Hungariae*; pl. Coloniae Agrippinae, 1724) folytatójaként említi (Istvánffy pedig Bonfinié), valamint Timon Sámuel (1675–1736) kéziratot hagyatékának feldolgozójaként, amelynek segítségével elkészült a 17. század történetét feldolgozó műve: *Historia Regni Hungariae* [...], 1–3., Nagyszombat, 1737–1749). A szócikk még a nagyszombati egyetem első száz évét összegző Tolvay Imre (1694–1775) munkáját is kiegészítette. Utal továbbá a jezsuita történetírás azon hálójára, amely Nagyszombatban iskolát teremtett, ahogy ezt megteremtették Kalocsán is (már a rend 1773-as feloszlata után). Ebből adódóan helytálló Hölvényi György megállapítása, aki így ír tanulmányában: „Közismert, hogy tudományos történetírásunk alapjait – Bél Mátyást két évtizeddel megelőzve – a jezsuita történetírók rakták le. Munkásságuk megbecsült, máig idézett eredményeit a jezsuita rend tudományos érdemei közt emlegetik. Tudománytörténeti kutatások hiánya, a jezsuita történetírók homályban maradt pályaképei tették lehetővé, hogy még tudományos közvéleményünk is ellentmondás nélkül fogadta el a megkésettlen megjelenő, szerény igényű Pray-monográfia szerzőjének állítását: »A pezsgő történetirodalmi tevékenységnek bölcsője a nagyszombati egyetem«, és hogy Pray György és Katona István »Nagyszombatból hozta magával az erős nemzeti érzést és a történettudományok rajongó szeretetét«.”¹³

Kétségtől tehát a jezsuita történetírás változtatja meg a történetírás felfogását. Hölvényi így jellemzi a történetírás régi felfogását: „Miközben a jezsuita tudománypolitika és oktatási rend a históriát csupán *mint erkölcsi példatárat, és a történeti műveket mint irodalmi emlékeket értékelte*, addig a katolikus egyházon

12 *Új magyar irodalmi lexikon*, 2. köt. Tüskés Gábor és Király Erzsébet szócikke. Akadémiai, Budapest, 1994. 996. Idézi Borián Elréd: A történetíró jezsuita testvérek: Kazy Ferenc és Kazy János újraértékelése. In *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* IX. (1999) 45–64., itt: 45.

13 Hölvényi György: A magyar jezsuita történetírók és a jezsuita rend. In *Magyar Könyvszemle* 90. (1974) 232–245.; itt: 232. Az idézett megállapítások vonatkozásában l. Lischerong Gáspár: *Pray György élete és munkái*. Pray Rendtörténetíró Munkaközösség, Budapest, 1937. 12.

belül is jelentős történetírók írták be nevüket a historiográfiába. A francia Jean Mabillon és az itáliai L. A. Muratori nagy jelentőségű munkássága hamarosan hatott még Ausztriában is. Krems, Melk és Zwettl bencés, illetőleg ciszterci szerzetesei úttörő jellegű adatgyűjtő és forráskutató munkásságot folytattak.”¹⁴

A régi felfogásnak is fontos üzenete van, hiszen a történelem moralitása kihat a jelenkor politikumára (a történelmi nagyságok mint morális mértékek), másrészt pedig az ékes prózai beszédet (*oratio soluta*) a história és a fabula relációjában tekintik irodalmi emléknek és szövegnek.¹⁵

Mindez a 18. században már új perspektívában jelentkezik s a tudományos és kritikai történetírás irányába fordul (a korban szinte elsőként), amelynek iránya a magyar szentek és a magyar történelem kutatása. Borián Elréd is ezt észrevéve így fogalmaz: „Fel kell tennünk a kérdést, miért kezdtek a 18. században a jezsuiták a magyar szentekkel és a történelemmel oly behatóan foglalkozni? A szentekkel kapcsolatban a válasz még részben magától adódik: a protestáns teológia a Szentíráson kívül más tekintélyt nem ismert el, így a szentek tiszteletét a »pápista« tekintélytisztelet részének tartotta. A jezsuiták tehát külföldön (bollandisták) és Magyarországon is a katolicizmust szolgálták a szentek modern kultuszával. A magyar történelmi forráskutatás kettős oka lehet: *a katolicizmus erősítése és a magyarságuk bizonyítása*. A magyar érzelmű, a függetlenséget hangsúlyozó katolikus nemesség körében is gyanússá tette a jezsuitákat a Habsburg-udvar szolgálata.”¹⁶ A jezsuiták megítélésének sztereotípiája, hogy ti. feltétlenül szolgálták volna a Habsburg-udvart, feloldódni látszik (bár zárványként még mindig a történetírásunk része). E vád alapja, hogy nem volt önálló magyar jezsuita rendtartomány. Ennek kérdését viszont már Lukács László tisztázta.¹⁷ Mindenesetre ez gyanút ébresztett, viszont a jezsuiták politikai irányát, történetíróik működésének következtében, nemzeti aulikusként határozhatjuk meg. Vagyis, elfogadták a Habsburg uralkodót magyar királyként, viszont történeti műveik nemzeti elkötelezettségükről s a magyar történelem korszakainak alapos feltárásáról adtak tanúbizonyságot.

14 Uő, uo. 234. Kiemelés tőlem, T. S. A.

15 Vö. és l. Hayden White (1928–2018) felfogását a magyarul is olvasható könyvében: *Uő: A történelem terhe*. Osiris, Budapest, 1997, különösen *A történelmi szöveg mint irodalmi alkotás*, 68–102., ford. Heil Tamás. Vagyis, nincs új dolog a nap alatt.

16 Borián 1999, 60. Kiemelés tőlem, T. S. A.

17 Lukács László: *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1777)*. [JATE], Szeged, 1989.

Timon egyik művének címlapja
(Samuel Timon: *Imago antiquae Hungariae*.
Trattner, Viennae, 1754.)

A rendi létforma (iskoláik és együttélésük) feltételezi, hogy a jezsuita történetírók jól ismerték egymás munkáit, egy-egy történész rendtag halálakor folytatták, kiegészítették, esetleg át is dolgozták kéziratot irományaikat. A lexikon által közölt Kazy-szócikkben több szerző is felmerül, akik mesterei vagy kortársai voltak. Elsősorban mestere, a jeles jezsuita történetíró, Timon Sámuel, akinek kéziratot művei Kazynak is anyagot jelentettek történeti munkáihoz, az utókor azonban a plágiumot is feltételezte.

Timonról a következő életrajzi adatokat rögzíthetjük: „1675. július 13-án született Turnán, Trencsén megyében, birtokos nemesi családból.

Apja, Timon János ügyvéd volt. Családja megszenvendte a kuruc-labanc harcokat.” (Családját labancbarátnak tartották.) „Korai történelmi érdeklődésére mutat, hogy már 27 éves korában megjelent Nagyszombatban első műve, melyben az akkori Magyarország városairól ad ismertetést. Ha e munkája »visszhangzik is a nemesi és a jezsuita történetiszemlélet frázisaitól«, mégis félreérthetetlenül előcsillan a nagy motiváló erő: a patriotizmus, a hazaszeretet. Tanulmányi éveinek jó részét Bécsben töltötte. Filozófiai doktorátusra készült. *Synopsis chronologica Hungariae etc.* című munkáját (*Epitoma Hungariae*) tarthatjuk jelentősnek. Kritikai programja: »az igazságra törekszünk, nem a másokkal való egyetértésre.«¹⁸ Itt már felismerhető történetírói munkásságának mindkét sajátos jegye: az először választott nemzeti történelemben a kritikai irányzat felé halad.

18 L. P. Timon Sámuel SJ – Az igaztalanul elfeledett jezsuita tudós. Szlovákból fordította, a Viera a Zivot 2012. július-augusztusi számából Bikfalvi Géza. <https://jezsuita.hu/p-timon-samuel-sj-az-igaztalanul-elfeledett-jezsuita-tudos/>. (Feltöltés időpontja: 2016.08.09.)

Említi még a szócikk Tolvay Imrét, aki nek latin nyelvű műveit Szinnyei lexikonja is összegyűjtötte.¹⁹ Valamint a politikust és költőt, Istvánffy Miklóst, aki alnádor is volt, s a humanista történetírót magyar Liviusnak is nevezik, mivel Pataviumban, Livius szülővárosában tanult, történeti művében pedig Liviuszt követte, és megközelítőleg annyi évet is élt, mint Livius.

Mielőtt Kazy Ferenc munkáira térnénk át, ne feledkezzünk meg e történetírói sorban méltán helyet foglaló testvéréről, Kazy Jánosról sem, akit Borián tanulmánya is alaposan érintett, említve, hogy nemigen találunk róla modern kori adatot.²⁰ Horányi Elek (1736–1809) piarista lexikonja (*Memoria Hungarorum*) is keveset mond róla. Mindössze annyit, hogy jezsuita volt és a teológiai tudományok doktora, s a nagyszombati akadémia dékánja. Megnevezi művét is: *Brevis Commentarii rerum in Hungaria, Croatia, et Transilvania gestarum*.²¹ Jelentősége feltárt, mégis szükségszerű lenne művének s munkásságának behatóbb tanulmányozása.

Kazy János művének címlaprészlete
(*Joannes Kazy: Brevis commentarius...
Typis Academicis, Tyrnaviae, 1719.*)

Kazy Ferenc költői és történetírói munkái

Mielőtt erre rátérnénk, idézzük összegzésként Hóman Bálint szavait: „A század közepének jezsuita történeti irodalma teljesen Timon hatása alatt áll. Péterffy Károly, Kéry Bálint, Muszka Miklós, Schmitth Miklós és mások Timonnak a

¹⁹ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, XIV. MTA, Budapest, 1914. 262–263.

²⁰ Borián 1999, 45–64.

²¹ Alexius Horányi: *Memoria Hungarorum*, Pars II. Loew, Viennae, 1776. 310–311. L. még Szinnyeinél: V., 1897, 1304–1306.

magyar főpapokról írt művét vették mintául az uralkodók és főméltóságok kis-sé panegyrikus ízü életrajzgyűjteményeihez. Még szembetűnőbb Timon hatása az évkönyv-irodalomban. Rost Tamás, Podlusáni Zsigmond, Spangár András és a Timon hagyatékát rútul megdézsmáló Kazy Ferenc évkönyveikben az ő kutatásának eredményeit öntötték új formába. A jelesebbek is – Kéry Borgia Ferenc, Kornéli János és Schmitth Miklós –, kik önálló forráskutatást végeztek, Timon szellemében, a tőle kezdett irányban dolgoztak.”²²

Az idézet egyrészt rávilágít a jezsuita történetírás filiációjára és hálójára, amely megkerülhetetlenné teszi iskolájukat, másrészt (témánk szempontjából is) Timon hatására s hagyatékára, amit Kazy Ferenc felhasznált. Erről már rosszalóan szól Horányi is a hírneves magyar írókat felsoroló művében (*Memoria Hungarorum*).²³ Szót ejt arról, hogy az ifjú pályája a jezsuita rendhez kötődött, ahol a tanítással s szónoki képességeivel is hírnevet szerzett. Ezután felsorolja műveit (*Posthumam memoriam...; Historiam Universitatis...*), harmadikként említi fő történelmi művét, a 17. század történetét felölelő *Historia Regni Hungariae* címűt.²⁴

A Kazyról írottak részlete Horányi Memoriájában (Horányi 1776, 308.)

A címhez lábjegyzetet illeszt, amelyben Istvánffy művének folytatásáról szól („*Sumserat sibi hoc in opere continuandam Istvánffy Historiam*”).²⁵ Másrészt viszont utal arra (s hosszan értekezik arról), hogy e történelmi részeket Timon már elkészítette, s Kazy ezeket csak átvette, felhasználta.²⁶ Horányi elmarasztaló ítéletét felhasználva Hóman már sarkalatosan fogalmaz: Kazy „rútul megdézsmálta” Timon hagyatékát. Borián részint tisztázza e vádakat,

22 Hóman Bálint: Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. In: Hóman Bálint: *Történetírás és forráskritika*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest. 1938. 353–382.; itt: 367–368.

23 Horányi 1776, 308–310.

24 Címleírása itt: *Historiam Regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi, primo, ad annum miliesimum eiusdem seculi octuagesimum primum, productam*. Tomi III, Tyrnaviae MDCCXXXVII–MDCCXLIX.

25 Horányi 1776, 309–310.

26 Horányi 1776, 310.

s így ír: „Magától adódnak ezzel kapcsolatban a kérdések: ha ez így történt, miért nem járatta le magát a jezsuita historikus a tudományokban jártas rendtársai előtt? Hogyan bízhattak rá rendkívül jelentős előljárói feladatokat, és miért ő írta meg a magyar tartomány legfontosabb intézményének, a nagyszombati egyetemnek a történetét? A *Historiam Regni Hungariae...* első kötetéhez Wilibaldus Krieger, az osztrák-magyar jezsuita provincia akkori előljárója írt ajánlást, aki egyértelműen Kazy művének tartotta (*a Francisco Kazy, Societatis nostrae Sacerdote conscripta*), és minden kiadási jogot fenntartott rendjének. A másik két kötet elé is az éppen tisztségben levő legfőbb előljáró adta meg a hozzájárulását, és mindegyiket, lényegében a fentebb idézett kifejezéssel, Kazy művének tartotta.”²⁷ Timon vagy Kazy szerzőségnek kérdése mit sem von le a mű értékéből. Mielőtt erre rátérnénk, lássuk történetírói munkássága előtti költészetének néhány érdekességét.

Kazy Ferenc és a költészet

Jelentős műve a Kassán 1721-ben megjelent *Fasti Hungariae* című, meglehetősen hosszú, prózai ajánlásból (3–4. számozatlan lap), előhangból és 17 énekből s 2588 sorból álló disztichonos carmen elegiacum, amely (már a címéből és a versformából adódóan is) Ovidius-imitáció, a római költő hat elkészült könyvből álló *Fasti* című műve a mintája.²⁸ Szörényi László feldolgozásából (tanulmányából) idézzük a mű fontos sorait, amelyben meghatározza műve tárgyát: a téma tehát, mely a protestáns és a Zrínyi-hagyományban is fellelhető, az Isten által kiválasztott nép, a magyarság lesz:

Te cano, si pateris rudibus gens Hungara metris,

Gratia sit metris quantulacunque meis.

Te Genus electum, te Regni insignibus auctum

Divorum monitu: carmina nostra ferent.

Te gentem Marti propriam, Themidique dicatam,

Ah patet in laudes area magna tuas!

²⁷ Borián 1999, 46. Timon kéziratos szövegének s Kazy művének összevetése hozhatna megnyugtató eredményt, bár érthető az is, hogy Timon halála után nem posztumusz műként jelentette meg munkáját.

²⁸ A múról I. Szörényi László ismertetését: Szörényi 2005, 309–316. Itt: 309.

(„Óh magyar nemzet, téged énekellek, ha megengeded, kezdetleges verseimmel, légyen kegyelem – akármily kicsiny is – ezen verseimnek. Téged, választott nép, téged, akit a szentek parancsa gyarapított az ország címerével: téged tárgyalkölteményünk. Téged, óh nemzet, amely Marstól származik és Themisnek szentelte magát, óh magasztalásodra hatalmas tér nyílik!”)²⁹

A lényegét az idézet 4–5. sora fogalmazza meg, ahol a választott nép fogalmának magyarozatát adja: a szentek szerint cselekedett (Zrínyi a szent királyokat említi: I. 17. strofa: „Szent királyokkal is megajándékoztam”). Az 5–6. sorban pedig: a magyar – ahogy a római is – hadinép („Marstól származik”) és igazságos („Themisnek szentelte magát”).³⁰

Hasonlóan Szörényi László írta meg a szerzőjét (a Nagyszombatban tanuló jezsuita, Répszeli László [1703–1763]) és mutatta be a művet, a Kazynak tulajdonított *Hunnias* című kiséposzt, amelynek szerzőnk csak promotora (segítője) volt.³¹ Tudjuk, hogy a promotor koncepcionálisan is segítette a baccalaureatusok munkáját, esetleg sorok megírásával is.³² Így itt legalább annyit érdemel a mű, hogy néhány fontos részletét felidézzük. A kiséposz 1731-es kiadásának 75. oldalán a honfoglalás nehézségéről s megvalósulásáról ír e néhány sorban (Szörényi tanulmányában magyarul):

Pannóniába (tudom) kivonultok, az égi király is
Nyújtja segítségét, hogy az úton ne legyen már
Annyi nehézség, s lássátok meg a Száva vidékét.
Ámde az óhajtott föld zárva előttetek addig
(Ister is így kívánja, a Sors meg a végzet is így már)
Nem leltek pihenést, ott tűzhelyet annyi napig majd,
Mint a dühös viperák éhséget túrni kibírnak,
Mint az előbb csordákra kilőtt nyilatoknak száma.³³

29 Szörényi 2005, 310.

30 Szörényi László megteremtette a mű értelmezésének lehetőségét, amelynek célszerű lenne újrafeldolgozása.

31 Szörényi László: Attila a jámbor honfoglaló. In Uő: *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a Magyarországi latin honfoglalási epika történetéből*. Nap, 2018 (második javított), 164–183. A mű címe: *Hunnias, sive Hunnorum e Scythia Asiatica egressus*. Nagyszombat, 1731. L. még: Jákó Károly: *Fejezetek a magyarországi XVIII. századi epikából*. Németh, Budapest, 1913. 35.

32 L. erről Tóth Sándor Attila: *Eruditio, humanitas, promotio. Fáy Dávid Alajos verse(i) a gyermek (II.) Józseféről*, Gradus ad Parnassum, Szeged, 2013.

33 Szörényi 2018, 172.

Pannonias (novi) petitis , certoque potentis
 Auxiliò Æthæi , superantes ardua cursûs
 Tædia , ter fausti tangetis littora Savi.
 Non tamen optatos dabitur contingere fines ,
 Propitiò , non ante vagos itabilire Penates
 Fata sinent Istrò , totidem quàm solibus , acrem
 Ingluuiem cruciet malefuadæ vipera tabis ,
 Quot modò ferales saturant armenta lagittas.

Részlet a műből

(Hunnias. Typis Academicis, Tyrnaviae, 1731. 75.)

Sulcabunt alii, mutandis aequora gemmis,
 Rugosumque piper, tritis per saxa, per undas,
 Corradent equidem nummis, ignotaque soli
 Arcana excutient artis; quae corpora curet,
 Quaeve sit herba nocens, molli quae caena palato
 Aptior, aut croceos aliis mutare capillos,
 Quis modus? emptitioque genas auferre colore
 Cypridos, ignavi succensa cupidine lucri
 Gens alia erudient. Humiles gens Ungara curas
 Despiciunt; ac geminis toto virtutibus orbe,
 Quaesitura sui, decus immortale, laboris,
 Religione Deum, et validis se munit armis.
 Hasque artes animis, hac condet pectore merces:
 Imperitare aliis, se nulli subdere genti.³⁴

A történetíró Kazy Ferenc

Kazy történeti munkáit és „módszerét” részint már említettük. Figyelemre-méltó a *Suasoriae regum Hungariae* (Tyrnaviae, 1728; *A magyar királyokat ajánló beszédek*), amelyek a magyar királyok életpályájáról s uralkodásáról való rö-

³⁴ Magyarul: „Szántásák mások a tengert búsás gyöngyrakományért / Menjenek át hegyeken, vizeken, s teli zsákkal a csipős / Fűszereket gyűjtsék; tüzetes kutatással a titkos / Módszereket lessék, vizsgálják szerte a földön: / Mellyik fű lehet orvosság, s vajon árt-e a másik, / Ízletes ennivaló vagy festék szőke hajadra? / Mondják-e még? Nos, nyerjenek ők rótt trák színezővel / Vénuszi arcot, a pénzsóvár vágy égjen a lelkiük / Legmélyén! Te, magyar, téged ne gyötörjön alantas / Gond vagy cél, inkább törj kettőzött nagy erővel / Ránk kiszabott feladatra (ez ád majd hírnevet és díszt). / Leld és valld meg az Istent! Fegyver nincsen erősebb. / S íme a mesterséged, a méltó munkajutalmad: / Hajts más jármod alá, de ne tórd soha mások igáját.” Szörényi 2018. 177.

Még érdekesebbek az itt kétségtelen Vergilius-imitációra épülő mű 93. oldalán található sorok, ahol az *Aeneis* 6. éneke 847–853. sorának („Excudent alii spirantia mollius aera”) kezdettel bő parafrázisát adja a hunok (és magyarok) feladatáról:

A *Suasoriae* díszcímlapja – részlet
(Kazy 1728.)

vid összefoglalók Szent Istvántól Szapolyaiig. Még eme összefoglalókban is az egy-egy korszakot kutatók számos érdekességre lelhetnek, mind szemléletmódját, mind tartalmát illetően. A mű előszava a rend tanárainak szól: *Reverendi, Religiosi, Nobiles, ac Eruditi DOMINI DOMINI AA. LL. et Philosophiae MAGISTRI*. Már a hosszabb lélegzetű s igen tartalmas előszó feldolgozása is szükséges lenne, amelyben a történelem oktatására vonatkozó elvét fejt ki. Mindenekelőtt azt, hogy minden korra és népre példaként és csodálattal lehet tekinteni – ez vezérelte részben könyve megírását. Ezt tanulmányozva igen változatos dolgokat látni, amelyek a világtörvényeire világítanak rá. Ami pedig a népek első embereit illeti: a gyakran vad és fékezhetetlen népekben az ére-

nyekkel lecsendesített lelket elvezették a trónszékhez a királyok, hogy általuk is a jognak és szelídségnek menjen fényes híre, ők lettek minden éreny példái, amelyekkel vagy az írók, vagy a szónokok éltek. És így tovább.³⁵

A mű mutatója (*Index Suasoriarum*) szerint tizenkét rövid pályaképet ad (*Suasoria I–XII*). Az összefoglalók elején didaktikai szempontból argumentum áll, amely az uralkodó szerepének lényegi kiemelésével könnyíti a további eligazodást. Rövid áttekintésünk csak erős válogatásra ad alkalmat, így nézzük (néhány mondatban) a X. *Suasoriát*, amely Mátyás király tevékenységét, uralkodását foglalja össze: *Matthiae Corvini Hungariae Regis*.³⁶ Az argumentumban felülkerekedik a vallásos religió szempontja, vagyis mondandóját azzal kezdi, hogy a király teljesítette II. Pál pápa (1417–1471) legfőbb vágyát, hogy törje le a cseh huszitákat. Talán ettől is vált a legnagyobb nevű uralkodóvá Európában,

³⁵ Kazy 1728. Az előszó számozatlan, [9–14.], itt első sorban [9–10.]

³⁶ Argumentumát l. Uó, uo., 80–81., majd Mátyásról az összefoglalót: 82–88.

akit Magyarországon is igen tiszteltek. Az isteni gondviselés vezérelte tehát, amikor ezt tette, harcolva ellenfele, György cseh király ellen is. Elkötelezett volt hazája iránt, háborúitól viszont ellenfelei féltek, s mindent Isten dicsőségére tett. Apósa (György) iránt is kegyes volt.³⁷

Az összefoglaló főbb gondolatai is megvilágítják Kazy koncepcióját. Elsősorban a cseh eseményekre helyezi a hangsúlyt, s királyi erényei itt is megmutatkoznak. A hosszabb kifejtő részben is ezt részletezi, amelynek (céljának megfelelően) a moralitás a mozgatója. Kazy fő művének számít viszont a *Historia regum Hungariae* három kötetes műve,³⁸ amely (ahogy jeleztük) a 17. század történetét taglalja. Szintén utaltunk arra, hogy a kötet Zrínyi-képét Borián Elréd tárgyalta könyvében.³⁹

E fontos témát itt tehát már mellőzve (illetve itt csak utalva a III. könyvben a téli hadjárat leírására vagy Kanizsa ostromára⁴⁰), nézzük e kötet további izgalmas témáit (csak szösszeneteit) a 17. század történetében. Megjegyzendő még, hogy az annalista módszert követi, az eredeti levelek, diplomák közlésével viszont már a kritikai történetírás felé mozdul el.

Kazy műve III. kötetének címlapja
(Kazy 1749)

37 Uó, uo. 80–81.

38 Szinnyi címlírásában: *Historia regni Hungariae ab anno seculi decimi septimi primo, ad annum ejusdem-seculi trigesimum septimum.* Tyrnaviae, 1737; 1741. Tomus I-II. ab anno seculi decimi septimi trigesimo septimo, ab annum ejusdem seculi sexagesimum tertium, Tomus III. ab anno seculi decimi septimi sexagesimo quarto ad annum ejusdem seculi octuagesimum primum. Uo. 1749. (Istvánffy *Historiájának* folytatása. A két első kötetet Timon munkájának is tartják.). Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái.* V. MTA, Budapest, 1897. 1304.

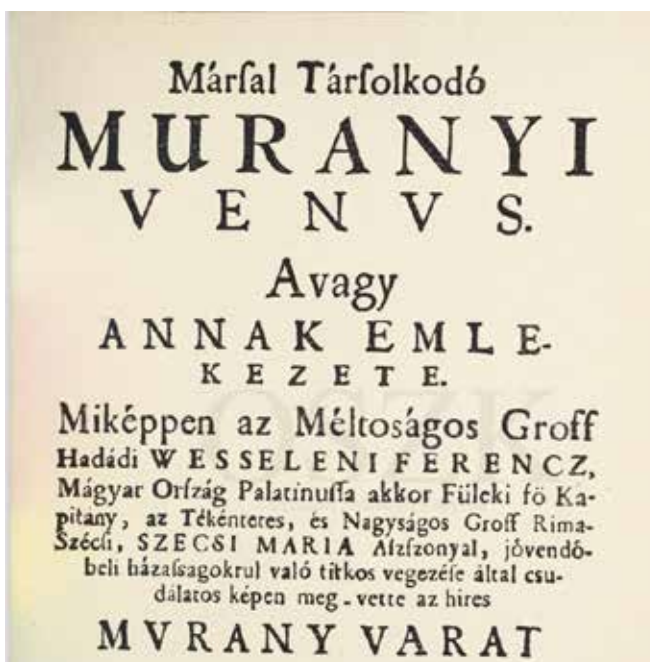
39 Borián 2004, 185–208.

40 Kazy 1749, 2., 10.

Irodalmi szempontból sem elhanyagolható a Wesselényi-özvegy, Széchy Mária által birtokolt Murány várának és az úrhölgy helyzetének ábrázolása a műben.¹ Tudjuk, hogy Gyöngyösi István (1629–1704) írt epikus költeményt a vár és a hölgy „bevételeéről”: *Márssal társalkodó Murányi Venus* (1664).

A műben felfedezhetjük a 16. századtól irodalmi toposzként jelen lévő *Querela*

Hungariae-t (itt: *Querelae Hungariorum*) is.² A 17. század második felének vészterhes idejére érti, s így ír: „*Alii, qui jam alienato animo fuere, veluti nova, eaque grandi, injuria affecti essent, cum fremitu conquerebantur: magis magisque in dies apparere, deliberatum esse, de libertate Hungariae, legibus quidem praeclare comparata, et longo seculorum usu stabilita; sed quae invalido legum praesidio, praeter inane libertatis nomen, reliquum nihil habeat. Eiusmodi conquestiones passim exauditae, et secundis fere auribus acceptae, mutuam ciebant commiserationem, morbosque animorum vulgabant.*”³

Gyöngyösi művének címlaprészlete

(Gyöng[y]össi István: *Mársal Társalkodó Murányi Venus*. Kassa, 1664.)

1 Uő, uo. 92–93.

2 Történetéről l. Imre Mihály: „*Magyarország panasza*”. *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVIII. század irodalmában*. Kossuth Egyetemi, Debrecen, 1995.

3 Kazy 1749, 81. „Mások, akik már miután lelkük közönyössé lett, mintegy az új és azon jogsértések nagyságától elerőtlenedtek, sóhajjal panaszolták: mindinkább szembeszökő e napokra, hogy hátróztak Magyarország szabadságáról, törvényekkel fényesen felszerelve, és a századok hosszú gyakorlata szerint megerősítve, de a törvények gyenge védelmén és a szabadság üres nevének kívül mást nem hagytak hátra. Ilyen jellegű panaszokat lépten-nyomon hallattak, és azt a közeli fülek is befogadták, kölcsönös szánakozást keltett, és a lélek bajait terjesztette.”

Már e részlet is utal arra, hogy a III. kötet nagy része a történelemben is játszott szerepének megfelelően a Wesselényi-féle összeesküvéssel foglalkozik. Nem lenne érdektelen e részek behatóbb tanulmányozása sem a már ismert adatok és történések tükrében koncepcióját és részleteit kutatva Kazy művének. Ismert, hogy az utókorban (több más modern kori feldolgozás mellett) Pauler Gyula írta meg részletes történetét, két kötetben foglalva össze e társadalmi és magyar történelmi mozgalom szálait és történetét.⁴ A könyv az események 1664-től 1671-ig tartó szakaszát tárgyalja. Kazy művéből választott kisebb részletünk a Pauler által megírt történetnek II. fejezetéhez illik, amely az eseményeket *A stubnyai összejöveteltől Wesselényi haláláig* (1666 április – 1667 március) tárgyalja. Ismert, hogy Wesselényi 1667. március 23-án elhunyt. Kazy így ír az özvegy, a *Murányi Venus* hősnőjének, Széchy Máriának szerepéről, a fülszöveg szerint *becstelenségéről* (*Mariae Szétsiae Veseleniae, improbitas*): „Sed enim Conjux viri, Anna Maria Szétsia, mulier impotens, consiliorum non conscia modo, sed et particeps, conanti obstitit, atque ut arcana omnia secum in sepulchrum inferri, eodemque tumulo, qui corpus contegeret, obrui pateretur, importunis precibus effecit” (Hanem a férfi felesége, Szétsy Mária Anna, egy zabolátlan asszony, a tanácskozásoknak nemcsak tudója, hanem részese, ellenállt a kísértésnek, és hogy az is nyilvánvaló, minden titkot magával vitt a sírba, és ugyanabban a sírhalomban rejtette el, ami a testet takarta, tolakodó imákkal bizonyította).⁵

Összegzésként

Nyilvánvaló, hogy Kazy filológiai szempontból is érdekes, és a korabeli történetírást tekintve is izgalmas, a jezsuita historiográfia történetében is joggal megjeleníthető s megjelenítendő műve nemcsak tablószerűen összegző, hanem a 17. századot s ezen belül fő témáit is érintő feldolgozást igényel, amely része lehet jezsuita történetírás története a 18. században monografikus feldolgozásának, amely a kutatásban szintén adósságként jelentkezik. Az életmű a kéziratos

⁴ Pauler Gyula: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése*, I–II. MTA, Budapest, 1876.

⁵ Kazy 1749.

hagyomány meglétének (kiadásának) problémáját is felveti. Ahogy jeleztük, a nagyszombati történész-iskola az elkészült történeti részek felhasználásának kérdését is felvetette, vagyis, jelen esetben, Timon Sámuel kéziratos hagyatékának felhasználását. A filológiai vizsgálat nélkül itt nem tehetünk igazságot, a plágiumot másként ítéli meg a 20–21. század embere, mint a 18. századé. Kazy, bármilyen „forrást” is használt művéhez, az annalista történetírás szerint rendezte az anyagot, egységes szerkesztési elv hatja át művét. Nemcsak az éveket jelöli, de (szokás szerint) az eseményekre és azok jellegére is utal fülszövegeiben. Kirajzolódik itt látásmódja, az a sajátos jezsuita szellemiség, amely nyilvánvalóan más volt, mint a protestáns szemlélet, de új szint hozott a történeti események megítélésében, amelynek haszna megmutatkozik korunk, az akkori történelmi eseményeket csak sajátos (legtöbbször a kuruc-labanc el-
lentétre korlátozódó), az ideológiai térben egydimenziójú szemléletének felváltásában, vagy legalábbis cizellálásában. Láttuk, hogy céljuk (és Kazy célja is) *a katolicizmus erősítése és a magyarságuk bizonyítása*. Az előbbi nyilván ellenszenves a nem katolikus vagy ateista ideológiai tér számára, az utóbbi pedig sajátos látásmódjukhoz vezet, amit *nemzeti aulikus*ként határozhatunk meg. E fogalom (amely a 17. században még összeegyeztethetetlennek látszik, bár itt is differenciált) a Habsburg-ház elfogadását, az uralkodók felkent magyar királyként való megjelenését tartalmazza, ezért aulikus, a *nemzeti* pedig éppen ebből adódóan a kompromisszumok (nem pedig a szembenállás) politikumaként a magyar nemzeti múlt őrzésére, a magyar érdekekre és a haza *regnum independens* státuszának megőrzésére vonatkozik. A fogalmak fehér-fekete meghatározása korunk történetiszemléletében már nem tartható.

Wesselényi Ferenc (1605–1667) nádor korabeli portréja –
Johann Cromer metszete

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Borián 1999.** Borián Elréd: A történetíró jezsuita testvérek: Kazy Ferenc és Kazy János újraértékelése. *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei IX.* (1999) 45–64.
- Borián 2004.** Borián Elréd: *Zrínyi Miklós a pálos és jezsuita történetírás tükrében.* [Pannonhalmi Főapátság], Pannonhalma, 2004.
- White 1997.** Hayden White: *A történelem terhe.* Osiris, Budapest, 1997.
- Hóman 1938.** Hóman Bálint: *Történetírás és forráskritika.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1938.
- Horányi 1776.** Alexius Horányi: *Memoria Hungarorum, Pars II.* Loew, Viennae, 1776.
- Hölvényi 1974.** Hölvényi György: A magyar jezsuita történetírók és a jezsuita rend. *Magyar könyvszemle* 90. (1974) 3–4. sz. 232–245.
- Imre 1995.** Imre Mihály: „Magyarország panasza”. *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVIII. század irodalmában.* Kossuth Egyetemi, Debrecen, 1995.
- Jákó 1913.** Jákó Károly: *Fejezetek a magyarországi XVII. századi epikából.* Németh, Budapest, 1913. 35.
- Kazy 1728.** Kazy Ferenc: *Suasoriae regum Hungariae.* Typis Academicis, Tyrnaviae, 1728.
- Kazy 1749.** Kazy Ferenc: *Historia regni Hungariae, Tomus tertius.* Typis Academicis, Tyrnaviae, 1749.
- Lischerong 1937.** Lischerong Gáspár: *Pray György élete és munkái.* Pray Rendtörténeti Munkaközösség, Budapest, 1937.
- Pauler 1876.** Pauler Gyula: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése,* I–II. MTA, Budapest, 1876.
- Szinnyei.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* MTA, Budapest, 1891–1914.
- Szörényi 2005.** Szörényi László: Kazy Ferenc: *Fasti Hungariae* című elégikus eposza mint a XVIII. századi magyarországi neolatin költészet kiemelkedő alkotása. In Felföldi Szabolcs (szerk.): *ABHIVADANA. Tanulmányok a 60 éves Wojtilla Gyula tiszteletére.* [SZTE Ókortörténeti Tsz.], Szeged, 2005. 309–316.
- Szörényi 2018.** Szörényi László: Attila, a jámbor honfoglaló. In Szörényi László: *Hunok és jezsuiták. Fejezetek a Magyarországi latin honfoglalási epika történetéből.* Nap, 2018. (második javított). 164–183.

Tóth 2013. Tóth Sándor Attila: *Eruditio, humanitas, promotio. Fáy Dávid Alajos verse(i) a gyermek (II.) Józsefről.* Gradus ad Parnassum, Szeged, 2013.

Ferenc Kazy, Jesuit poet and historian

ABSTRACT: One of the strongholds of Baroque scholarship is certainly poetry and historiography, considered to be *litterae* (science, at least a scientific degree). The career of the Jesuits in the system of *studia humanitatis* began with the teaching of rhetoric or poetics, so they themselves were knowledgeable in the poetic system of Latin humanities. From there, their academic career in the cultivation of humanities generally tended towards the study of history. A good example of this is György Pray, who, in addition to his small epics and his textbook on falconry, wrote critical historiography.

Even before Pray, we know a considerable number of Jesuit scholars who followed a similar career path, historians whose work should be collected together as the history of Jesuit historiography in the 18th century. These include the Jesuit Father Ferenc Kazy (1695–1759) (and his brother János Kazy [1686–1759]), whose poetic, and more importantly, historical works were well known in his day. Fortunately, he is not an unknown name in the literature: László Szörényi dealt with one of his poetic works, and Előd Borián studied his historical works, especially his portrayal of Zrínyi. Our presentation (as well as our written paper) will deal with his figure, his reputation, his poetic and historiographical works, highlighting his poetic work not yet discussed, and some of his historical accounts of the period in his historiography.

KEYWORDS: Jesuit historiography and historians, Ferenc Kazy, Poetry and historiography of Kazy, Wesselényi conspiracy, Mária Szécsi